

ДЕТАЛІ ВІЙСЬКОВОГО КОСТЮМА РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ 1730-х рр. (за матеріалами розкопок на острові Байда)

Метою цієї статті є узагальнення матеріалів військового костюма XVIII ст., які раніше спеціально не розглядалися. Найбільшу колекцію матеріалів XVIII ст. було отримано під час розкопок в 2012 р. Деякі матеріали знайдено в 1992 р. та пізніше.

Виявлено пряжки трьох типів. До першого типу можна віднести пряжки, невеликі за розмірами, які напевно використовувалися як деталь взуття. До другого – поясну пряжку з розкопок 1992 р. Третій тип – це так звані портупейні пряжки, а також дві трипелюсткові бляхи.

Ключові слова: хортицькі старожитності, російсько-турецька війна (1735–1793), поясні армійські пряжки.

Острову Мала Хортиця (Байда) археологи завжди приділяли велику увагу (Д. Я. Яворницький [1, с. 61, 62], Р. О. Юра [2] та інші [3]). З 1990 р. острів регулярно досліджує експедиція Хортицького національного заповідника та Товариства охорони пам'яток історії та культури.

На острові знайдено матеріали з різних епох, зокрема, енеоліту, доби ранньої та пізньої бронзи, ранніх слов'ян, Київської Русі, ранньокозацького часу та XVIII ст. У XVIII ст. на острові був розташований напівбастіон Запорозької корабельні.

Метою цієї статті є узагальнення матеріалів військового костюма XVIII ст., які раніше спеціально не розглядалися. Найбільшу колекцію матеріалів XVIII ст. було отримано під час розкопок в 2012 р. [4], деякі матеріали виявлено в 1992 р. та пізніше. Опишемо їх докладніше.

1. Бляха трипелюсткова, ймовірно, від патронної сумки або портупейі. Виготовлена з міді, з обламаним гачком, злегка опукла, з трьома петлями для пришивання на зворотному боці. В отворах петель збереглися залишки ремінців. Загальні розміри бляхи – 6,0 × 4,8 см. Діаметр отворів – 0,3 см, ширина гачка – 1,1 см, товщина бляхи – 0,1 см. XVIII ст. (рис. 1, 1).

2. Бляха трипелюсткова, ймовірно, від патронної сумки чи портупейі мідна, з обламаним гачком, злегка опукла, з трьома петлями на зворотньому боці. Загальні розміри – 6,0 × 4,6 см. Діаметр отворів – 0,3 см, товщина – 0,15 см. Ширина гачка – 1,0 см. XVIII ст. (рис. 1, 2).

3. Латунний гудзик від мундира, дутий, паяний, зі зворотного боку впаяно вушко. Діаметр

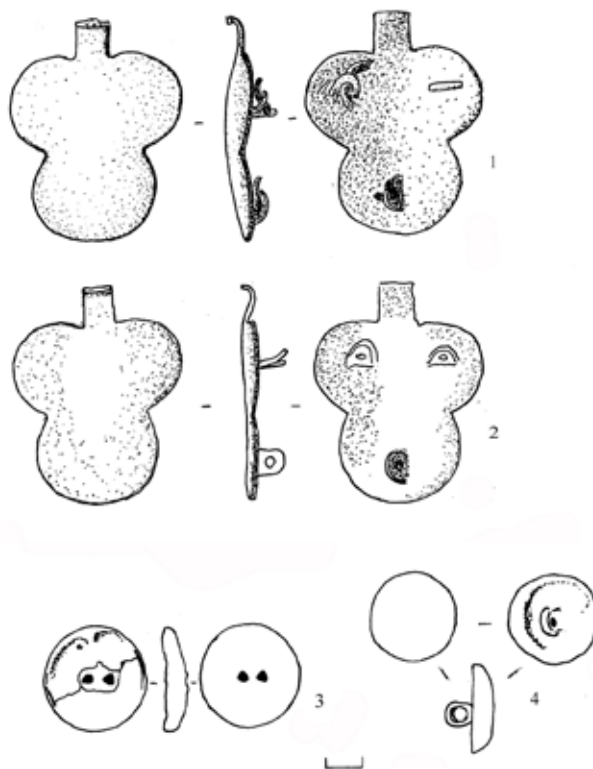

Рис. 1

вушка – 0,6 см, діаметр гудзика – 2,2 см, товщина – 0,6 см (рис. 2, 6).

4. Латунний гудзик від мундира, ремонтований. Диск гудзика мав діаметр 2,8 см, товщина – 0,6 см. У тілі гудзика два отвори по 0,3 см. Відстань між отворами – 0,3 см. XVIII ст. (рис. 2, 5).

5. Гудзик з латуні від мундира, дутий, з вушком поганого збереження. Діаметр – 2,5 см,

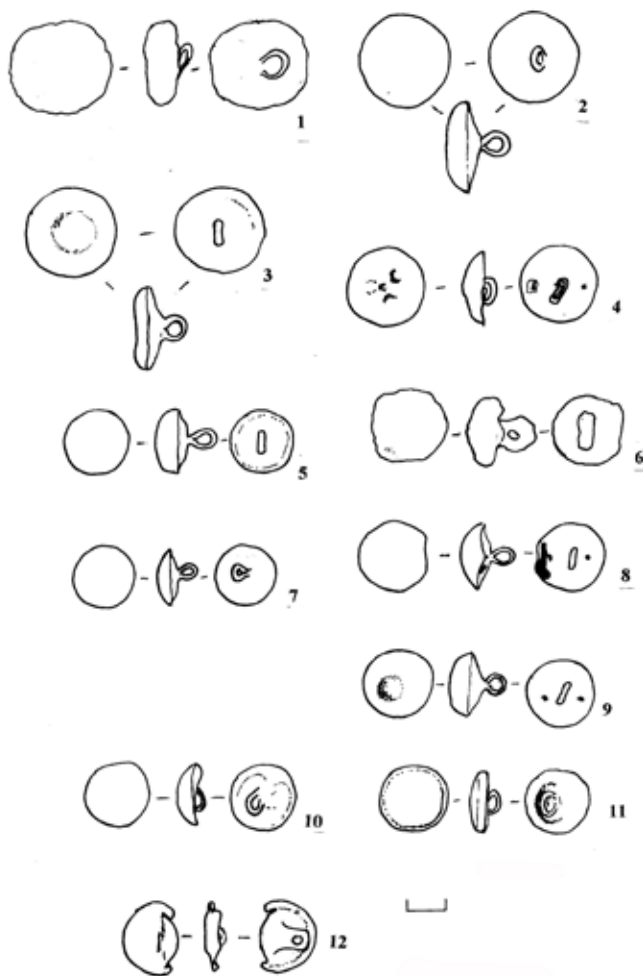

Рис. 2

товщина – 1,0 см, петля діаметром 0,87 см. XVIII ст. (рис. 2, 1).

6. Гудзик латунний від мундира, дутий, з вушком. Зовнішній бік опуклий, зворотний бік слабо конічний. Впаяно вушко. Діаметр гудзика – 2,5 см, товщина – 1,0 см, діаметр вушка – 0,8 см. XVIII ст. (рис. 2, 2).

7. Гудзик латунний від мундира, дутий, з вушком. Зовнішній бік – опуклий, зворотний – конічний. Діаметр – 2,3 см. Зовнішній бік злегка вдавнений. Вушко впаяне, діаметром 0,6–0,8 см. XVIII ст. (рис. 2, 3).

8. Гудзик латунний від вилоги мундира, дутий, з вушком. Зовнішній бік опуклий з трьома невеликими ум'ятинами. Зворотний бік вдавнений. В ньому два отвори: один круглий, діаметром 1 мм, інший квадратний, розмірами 3 × 2 мм. Вушко втиснуте в гудзик і зім'яте. Діаметр гудзика – 2,1 см. Діаметр вушка – 0,8 см. XVIII ст. (рис. 2, 4).

9. Гудзик латунний від вилоги мундира, дутий, з вушком. Зовнішня сторона опукла, зворотна

вигнуто-випукла. Чітко видно закраїну від пайки. Діаметр гудзика – 1,8 см, товщина – 0,9 см. Діаметр вушка – 0,8 × 0,6 см. XVIII ст. (рис. 2, 5).

10. Гудзик латунний від вилоги мундира з вушком. Збереженість погана. Зовнішня сторона опукла, зворотна – пряма. Діаметр гудзика – 2,0 см, товщина – 1,0 см. Вушко має діаметр 1,0 см. XVIII ст. (рис. 6, 6).

11. Гудзик латунний від вилоги мундира, з вушком. Збереженість добра. Зовнішня поверхня опукла, зворотна – конічна. Діаметр гудзика – 1,6 см, товщина – 0,7 см. Діаметр вушка – 0,5 × 0,4 см. XVIII ст. (рис. 2, 7).

12. Гудзик латунний від вилоги мундира, з вушком. Збереженість середня. Діаметр – 1,8 см. Зовнішня поверхня опукла, внутрішня – конічна. Внутрішня поверхня з дефектом: у пластині є отвір довгастої форми довжиною 1,0 см, шириною 0,2 см. Вушко діаметром 0,5 см. XVIII ст. (рис. 2, 8).

13. Гудзик латунний від вилоги, з вушком. Діаметр – 1,8 см. Зовнішня поверхня опукла з невеликою ум'ятиною майже по центру. Зворотна поверхня конічна. На зворотному боці два отвори діаметром 1 мм. Вушко діаметром 0,6 см. XVIII ст. (рис. 2, 9).

14. Гудзик латунний від вилоги мундира, з вушком. Зовнішня поверхня опукла, зворотна втиснута, вушко зім'яте на сторону. Діаметр гудзика – 1,8 см, діаметр вушка – 0,5 см. Товщина гудзика – 0,7 см. XVIII ст. (рис. 2, 10).

15. Гудзик з вушком латунний від вилоги мундира. Зовнішня поверхня конічна з рантом по краю. Зворотна поверхня має ум'ятину. Вушко злегка зім'яте. Діаметр гудзика – 1,8 см, товщина – 0,5 см. Діаметр вушка – 0,5 см. XVIII ст. (рис. 2, 11).

16. Гудзик з вушком латунний від вилоги мундира. Гудзик зім'ятий. Частина поля гудзика бракує. Вушко зім'яте і втиснуте в гудзик. Діаметр гудзика – 2,0 см, товщина – 0,6 см. Вушко діаметром 0,5 см. XVIII ст. (рис. 2, 12).

17. Пряжка латунна від черевика (?), рамка зламана. У поперечнику ромб, ширина пряжки – 3,2 см, довжина – 4,1 см. XVIII ст. (рис. 3, 1).

18. Пряжка підпружна (?), залізна. Вигнута рамка. Серединна перемичка виламана. Перетин круглий. Загальні розміри: довжина – 3,6 см × 2,6 см, товщина прута – 0,4 см. XVIII ст. (рис. 3, 3).

19. Пряжка латунна від поясного (?) ремня. Язичок також латунний. До перемички знизу приклепана залізна пластина з плоским гачком. Довжина рамки – 7,5 см, ширина – 5,5 см,

товщина рамки – 0,4 см. Розміри гачка: довжина – 5,9 см, ширина – 6,5 см, товщина – 0,7 см. XVIII ст. (рис. 3, 4).

20. Пряжка латунна зі шльовкою. Рамка прямокутна із закругленими кутами, вигнута з потовщенням в середній частині, розмірами 4,5 × 3,0 см. Товщина 0,4 см. Перемичка залізна. Шльовка притискає залишки шкіряного ремня. XVIII ст. (рис. 3, 5).

21. Гачок одяжний латунний, кований з тонкого дроту, складеного вдвічі. Загальна довжина гачка 2,5 см, ширина – 0,7 см, товщина – 0,2 см. XVIII ст. (рис. 3, 5).

Крім матеріалів XVIII ст. з розкопок 2012 р. цікаві знахідки цього ж часу були виявлені в 1992 р. під час розкопок землянки № 2, яку перекривав смітник XVIII ст. [5].

1. Пряжка портупейна з латуні з двома язичками, Ф-подібної форми. Виступів між двома вертикальними овалами немає. В перетині пряжка з одного боку плоска, а з іншого випукла, напівкругла або трапецієподібна. Розміри: довжина – 13,3 см, ширина – 7,7 см, товщина дужки – 1,3 см, товщина середньої частини – 0,8 см, довжина язичків – 4,3 см (рис. 4, 3).

2. Пряжка з латуні. Овальна, вигнута з язичком і залишками обламаної шльовки. Імовірно, зі взуття. Розміри: довжина – 3,4 см, ширина – 2,7 см, товщина – 0,5 см (рис. 4, 2).

3. Пряжка з латуні, прямокутної форми з трохі закругленими кутами. Язичок один. Один бік – плоский, а другий – напівкруглий, випуклий. Центральний стрижень – круглий. Розміри: довжина – 6,5 см, ширина – 5 см, довжина язичка – 2,3 см, товщина – 0,4 см (рис. 4, 1).

Отже, перелічені знахідки можна поділити на окремі типи. До першого типу належать пряжки, невеликі за розмірами, які напевно використовувалися як деталь взуття. До другого – поясна пряжка з розкопок 1992 р. за аналогією до військового російського костюма XVIII ст. Третій тип представлений так званими портупейними пряжками, сюди ж, можливо, можна віднести і дві трипелюсткові бляхи. Таку думку підтверджують знахідки на острові Хортиця 2003–2005 рр. [6].

Під час робіт біля балки Ганновка було розкрито декілька поховань часів російсько-турецької війни 1736–1739 рр. У похованнях № 3–5 було знайдено дві аналогічні бляхи. В обох випадках ці застібки були знайдені з правого боку кістяків біля таза та коліна. Імовірно, що це також деталі портупей. До портупей, можливо, має стосунок і Ф-подібна латунна пряжка з двома

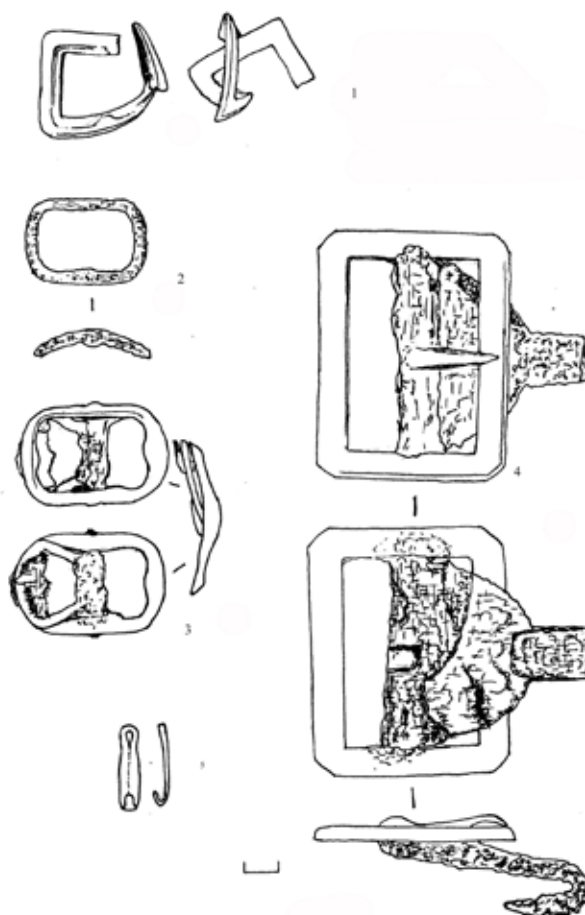

Рис. 3

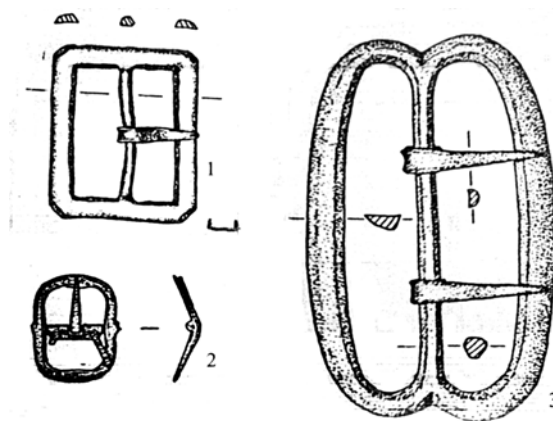

Рис. 4

язичками, яку виявили в 1992 р. на смітнику в заповненні землянки № 2 [5]. Подібну було знайдено в рештках військового судна, піднятого у 1999 р. [7, с. 46]. (рис. 5).

Всі гудзики від мундирів, знайдені на острові Байда та в інших місцях Великої та Малої Хортиць, поділено на дві групи. Одна з них має діаметри від 2,3 см до 2,8 см. Друга група має діаметри 1,6–1,9 см. Визначити точно, до якої

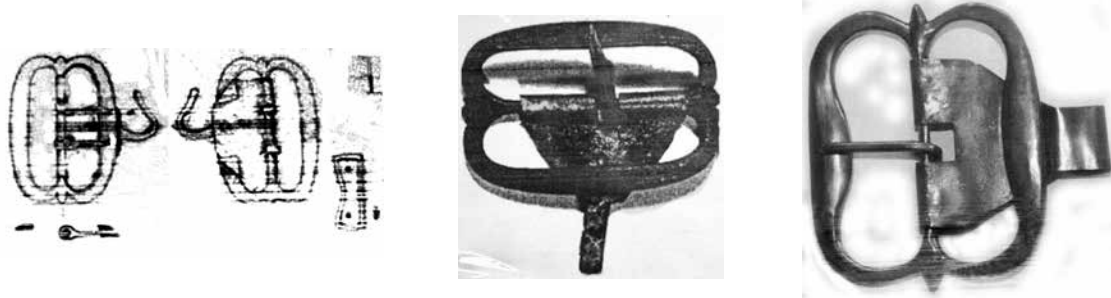

Рис. 5

частини мундиру належали ці гудзики, важко, оскільки в різних мундирах використовували різні за діаметром гудзики.

Остання деталь мундиру – гачок, знайдений під час розкопок 2012 р. Імовірно, ним застібали

комір мундиру, однак можливі й інші варіанти його використання.

Подальші розкопки, сподіваємося, допоможуть з'ясувати призначення знайдених деталей військового костюма першої третини XVIII ст.

Список літератури

1. Яворницький Д. І. Історія Запорозького козацтва. – Львів, 1990. – Т. 1. – 319 с.
2. Юра Р. О. Работы Хортицкой экспедиции в 1968 г. // Археологические исследования на Украине в 1968 г. – К. : Наукова думка, 1969. – Вып. 3. – С. 247–249.
3. Іллінський В. Є., Пустовалов С. Ж. Фортеці острова Байда // Праці центру пам'яткознавства. – Вип. 1. – 1991.
4. Пустовалов С. Ж. Звіт Малохортицької експедиції Головної Ради УТОПК // НА ІА НАНУ. 2012/97.
5. Ильинский В. Е., Пустовалов С. Ж. Отчет о работах на о. Байда (Малая Хортица) в 1992 г. // НА ІА НАНУ. Ф. Е. 1992/77.
6. Кобалія Д. Р. Исследования у балки Ганновка на острове Хортица // Археологічні пам'ятки Хортиці та їх музеєфікація. – Запоріжжя : Дике Поле, 2006. – С. 101–115.
7. Кобалія Д., Нефьодов В. В. Запорозька чайка. Історія однієї знахідки. – Запоріжжя : Дике Поле, 2005. – 167 с.

S. Pustovalov, V. Pustovalov

DETAILS OF THE MILITARY COSTUME OF THE RUSSIAN ARMY OF THE 1730s (Based on excavations on the Baida island)

Small Khortytsya (Biden) island has always attracted great attention from archaeologists. Since 1990, the island is regularly examined in expeditions by Khortyckiy National Reserve Association and Protection of Monuments of History and Culture.

The island contains materials from different époques, including Chalcolithic, the Early and Late Bronze Age, Early Slavs, Kyevan Rus, the 16th and 18th centuries. In the 18th century, semibastion shipyard Zaporzhyzha was located in the island.

The purpose of this article is to summarize the military costume material of the eighteenth century, previously not specifically addressed. The largest collection of the material of the eighteenth century was obtained during excavations in 2012. Some materials were found in 1992 and later.

Thus, the listed findings fall into separate types. The first type includes small size buckles that were likely used on shoes. The second one includes belt buckles from the excavations in 1992, similar to the Russian military costume of the eighteenth century. The third type is represented by so-called belt buckles, those might include two or three petal sheets.

The works at Hannovka beams uncovered several graves of the Russian-Turkish war of 1736–1739. At the funeral place No. 3–5 two similar sheets were found. In both cases, these fasteners were found on the right side of skeletons near the pelvis and knee. Presumably, those were also details of the belt. Possibly relevant to the belt was a V-shaped brass buckle with two tongues, which was discovered in 1992 in a garbage filling dug out No. 2. This was found in the remains of military vehicles raised in 1999.

Keywords: Khortytsya ancientries, Russo-Turkish War (1735–1739), military belt buckles.

Матеріал надійшов 27.02.2017